

AZ IMÁDKOZÓ ÉS MISZTIKUS PÁZMÁNY

„Imádkozás a régi Magyarországon”

XIV. Lelkiségi konferencia – 2021. április 9–10.

A konferencia megjelölt tág témáját olvasva rögtön Pázmány Péterre gondoltam, akinek életművével immáron fél évszázada foglalkozom: főleg teológiájával, ignáci/imádságos lelkiségével – kezdve *Imádságos könyvével* –, a grazi latin *Theologia Scholastica* traktátusain és *Kalauzán* át a *Prédikációkig*.¹ Újabb elmélyült kutatásra már nemigen lenne erőm – hála Istennek, fiatalok folytatják a munkát. Most inkább széljegyzeteket fűzök az elért eredményekhez, illetve a fiatal kutatók számára hangsúlyozom a néhány eddig még homályban hagyott feladatot, egyensúlyozom az egyoldalúságokat, főleg *Pázmány teológiájának távolatában*.

(A megszabott időkeret miatt e részletesen kidolgozott tanulmányomnak csak rövid összefoglalását olvashatom fel.)

Pázmány Péter „ébresztése”

Még az ún. rendszerváltás előtt elkezdődött Pázmány ébresztése² – előbb külföldön Óry Miklóssal és jezsuita rendtársaival, majd itthon is Hargittay Emil professzor irányításával –, az utóbbi két évtizedben pedig szépen kibontakozott a kutatás: a teljes *Pázmány-életmű* szakszerű, tartalmi feldolgozása (beleértve az *Opera Omnia* latin köteteit), továbbá a magyar művek kritikai kiadása.³

Pázmány magyar művei *kritikai kiadásának* igénye 1998 májusában merült fel a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán, az MTA Irodalomtudományi Intézetével közösen rendezett *Pázmány Péter és kora* című tudományos konferencia alkalmával.⁴ E kötet *Bevezetésében* Hargittay Emil már szólt arról, hogy egy fiatalokból álló szakértői gárda megkezdte a munkát, de –

---

¹ Pázmány-bibliográfiámat lásd in Szabó Ferenc SJ, *Reformáció és katolikus megújulás*, válogatott Pázmány-tanulmányok, Szent István Társulat, Bp., 2018, 208–210.

² P. Óry Miklós jezsuitával folytatott együttműködéséről bővebben: Szabó Ferenc SJ, *Krisztus és Egyháza Pázmány Péter életművében*, JTMR–L’Harmattan, Bp., 2012, 21–29.: „Pázmány ébresztése.”

³ Hargittay Emil (szerk.), *Filológia, eszmetörténet és retorika Pázmány Péter életművében*, Universitas Kiadó, Bp., 2009, 11–18. Hargittay Emil a kötet előszavában utal Pázmány grazi latin egyetemi előadásai, főleg a *Theologia Scholastica* jelentőségéről írt megállapításomra: Pázmány „írói életművében az alapokat, az »aranyfedezetet« grazi filozófiai és teológiai előadásai nyújtják, biztosítva a későbbi hitviták »szakmai« bázisát”.

⁴ A konferencia anyaga megjelent Hargittay Emil szerkesztésében: *Pázmány Péter és kora*, PPKE Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2001. („Pázmány Irodalmi Műhely”, Tanulmányok sorozat 2) Ennek a kötetnek elején (7–15.) összefoglaltam *A teológus Pázmány* című monográfiám főbb gondolatait.

hangsúlyozta – a Pázmány-szövegek exegéziséhez nélkülözhetetlen sokirányú felkészültség a jövőben országos kutatóhálózat összehangolt munkáját igényli. Az első három kötet (*Felelet, Tíz bizonyág, Imádságos könyv*) sajtó alá rendezésének tapasztalatai alapján így fogalmazta meg véleményét a munkákat összehangoló professzor: „Nem az egy-egy kiragadott résztémát feldolgozó, »heurisztikus« Pázmány-kutatásé a jövő (s ebben a vonatkozásban kötetünk egy része kétségtelenül még a múlt képe), hanem az Őry Miklós által megkezdett rendszeres vizsgálatok befejezésére van szükség. Ez részben az életrajz nyomon követése alapján indokolt levéltári kutatásokat, részben a kritikai kiadás példányfeltáró, szövegkiadó és interpretáló tevékenységét jelenti.”

*Pázmány Péter ignáci lelkisége*⁵

A jezsuita Pázmány Péter (1570–1637) lelkiségét – Sík Sándor⁶ és Őry Miklós SJ nyomán⁷ – főleg *Imádságos könyv*ében és *Kempis-fordításában*, valamint *Prédikációiban* találjuk meg. Pázmány, a pap és hittérítő nemcsak tanít és alapít, hanem maga is imádkozik, mély lelki életet él. Őry szerint a jezsuita Pázmány „lelkiségét nagy és sugárzó Isten-élménye, meleg Jézus-eszménye és az Egyház iránti szeretete határozza meg”.

Istenélményét a Szentháromság ihleti. Ez a jelleg ignáci örökség. Utolsó irodalmi művét a Szentháromságnak ajánlja. Imádságait általában a Szentháromsághoz intézi.

Jézus-eszménye a *Lelkigyakorlatok* teológiájából ered. Jézus misztériumairól elmélkedve, Mesterét elkísérve a betlehemi bölcsőtől a golgotai kereszting; *prédikációinak* drámaiságát a Megtestesülés titka ihleti. „A Jézusról szóló 26 prédikációja, a *Kalauz*nak Krisztus személyéről szóló fejezete, *Imádságos könyv*ének számtalan könyörgése szolgál erre bizonyosággal.

Harmadik nagy élménye a harcban álló és hódító Egyház képe. (Lásd például a *Kalauz* VIII. könyvének bevezetőjét.)

E hármas nagy élményből vont le Pázmány a gyakorlati következtetéseket, a *szolgálat szükségességét*. Szent Ignác szándéka szerint Jézus Társaságának küldetése ez: „*Sub crucis vexillo Deo militare et soli Deo ac Ecclesie, ipsius Sponsae servire*. A Kereszt zászlaja alatt Istenért harcolni és egyedül Istennek és Jegyesének, az Egyháznak szolgálni.”

---

⁵ Vö. Szabó Ferenc SJ, „Pázmány Péter jezsuita lelkiségéhez”, in *Reformáció és katolikus megújulás*, Szent István Társulat, Bp., 2008, 168–186.

⁶ Sík Sándor, *Pázmány az ember és az író*, Szent István Társulat, Bp., 1939, 259–262.

⁷ Őry Miklós, *Pázmány Péter lelkisége*, Klagenfurt, 1964, 16–31. Vö. Őry Miklós–Szabó Ferenc, „Pázmány Péter (1570–1637). Előszó a *Válogatás Pázmány Műveiből* című háromkötetes antológiához, I. 75–80.

– A témához lásd még e tanulmányomat: „Szempontok a jezsuita lelkiség történetéhez. A *devotio moderna* és az *Imitatio Christi* (Kempis) hatása Szent Ignácra (*Lelkigyakorlatok*) és a jezsuita lelkiségre http://www.tavlatok.hu/net/PDFek/SztIgnac_Luther.pdf

A Pünkösöd utáni XIV. vasárnapra szóló prédikációban⁸ arról beszél Pázmány, hogy legfőbb feladatunk *Isten országának keresése*. Ez Krisztus parancsolata, ez a legszükségesebb, e királyság méltósága mindent felülmúl. Hozzá képest „minden világi jól aprólékok és keveset érnek”. Isten országa minden jót magában foglal, ha azt keressük, a világi jók is hozzáadottnak, azokat is megkapjuk ráadásul. Miután, az első részben – állandóan a Szentírást idézve – megindokolta, miért kell mindenekelőtt az Isten országát keresnünk, a másodikban megmutatja, miként kell ezt naponta megvalósítani a keresztényeknek. Több gyakorlati példát idéz, majd rávilágít arra, hogy ki-kik *állapotbeli kötelessége* teljesítésével valósítja meg az Isten országa keresését és Isten szolgálatát.⁹

Itt minden megkeresztelt közös hivatásáról beszél Pázmány. Szemlélete a II. Vatikáni zsinat *Lumen gentium* kezdetű konstitúciója II. fejezetére emlékeztet: „Minnyájan egyenlő állapotúak és egy hivatalúak vagyunk abban, hogy a Szent Kereszttségben felvettük a Christus bélyegét és keresztényekké lettünk. Ez a hivatal kötelez minnyájunkat, hogy szabott időben imádkozzunk; misét, prédikációt hallgassunk, egyéb szokott isteni szolgálatokat végbe-vigyünk. [...] a mit naponta művelünk, műveljük jól, az-az műveljük úgy, a mint Isten kívánja, abban csak Istenre nézzünk, csak az ő neve tisztességére igazítsuk cselekedetünket. Ha ezt műveljük, igazán keressük az Isten országát és igazságát.”¹⁰

A Pünkösöd utáni IV. vasárnapra írt prédikáció¹¹ azt fejti ki, hogy minden cselekedetünket „Isten tisztességének”, vagyis *Isten dicsőségének* kell irányítania. E célból értenünk kell, hogy Isten mi végre teremtette a világot és benne minket. A hit tanítása alapján kifejti ezt, és szép kommentárt fűz Szent Ignác *Lelkigyakorlatai* fundamentumához. (Lgy 23)

Ehhez kapcsolódik a nagy ignáci meglátás és jelmondat: „*Mindent Isten nagyobb dicsőségére!*” (OAMG) Pázmány prédikációs kötete ajánlásában így fohászkodik: „Ifjúságomtól fogva arra volt függesztve szemem világa és elmém futása, hogy a Te nagy Neved dicsősége terjedjen.” Ebben látja papi hivatásának értelmét: „*Hálákat adok szent Fölségednek, hogy engemet kegyelmességedből az igaz hit zászlaja alatt egyházi állapotban köteles szolgálóddá fogadtál. és dicsőséged terjesztésére szívemet gerjesztetted.*” Lelki testamentumában legalább nyolcszor kifejezetten hangoztatja a Szent Ignác-i elvet.

A Prédikációk teológiája

A Prédikációk hatalmas fóliókötet 1636 decemberében jelent meg (az ÖM-ben a VI. és VII. kötet), tehát egy jó negyedévvvel a bíboros halála (1637. március 19.) előtt. A

---

⁸ A következőkben Pázmány Péter *Összes Munkái*-ra így hivatkozom: ÖM + kötet + oldalszám; ÖM VII, 421–437.

⁹ ÖM VII, 433–434.

¹⁰ ÖM VII, 434. Ugyanezt a szemléletet vallotta egy fél évszázaddal a II. Vatikáni zsinat előtt az ignáci lelkigyakorlatokon nevelkedett Prohászka Ottokár, *Modern katolicizmus*, IX. fejezet: *Klérus – laikus*.

¹¹ ÖM VII, 179–194.

hatvanhét éves Pázmány ezzel megkoronázta életművét. Ez legérettebb és legmaradandóbb alkotása, magyar stílusa is legcsiszoltabb, ezt elemezték legtöbbször irodalmárok, és antológiákban újra meg újra kiadták. Legtöbbször azokat az ízes magyarsággal megírt prédikációkat választották ki, amelyek jó példák Pázmány, „a magyar próza atyja” (Kosztolányi) nyelvészévére, és ezek jobbára az erkölcsök jobbításáról szólnak,¹² de a nagy ünnepek dogmatikáját szinte figyelmen kívül hagyták.

A Szent István Társulat által kiadott háromkötetes *Válogatás* (1983) II. és III. kötetében Óry Miklóssal közzétettük *Pázmány prédikációinak javát*. Már ennek bevezető tanulmányában hangsúlyoztuk a *Prédikációk teológiai* jelentőségét. Határozottan cáfoltuk Fraknói Vilmos és Sík Sándor véleményét, akik szerint Pázmány beszédeiben *csak elvétve foglalkozott dogmatikai kérdésekkel*. Jórészt ezt a véleményt képviselte Bitskey István is,¹³ aki a humanista erudíció és barokk világnézet nyomait kutatva Pázmány *Prédikációiban főleg az erkölcsök jobbítását* célzó beszédeket vette figyelembe.

Pázmány a szószéken ugyan nem tartott dogmatikai értekezéseket, a mélyebb teológiai fejtegetések és bizonyítások végett hallgatóit és olvasóit általában a *Kalauzhoz* irányította.¹⁴ Néha azonban a *Theologia scholastica* bizonyos kérdéseit is áthozza, magyarra fordítva a „prédikáló-székbe”. A *teológus Pázmány* című első monográfiámban idéztem példát arra, hogy amit *De Fide* traktátusában Grazban bőven kifejtett a *hitről*, azt egyik prédikációjában tömören összefoglalta.¹⁵

Krisztus és Egyháza Pázmány Péter életművében című újabb monográfiámban megmutattam, hogy az érsek, főleg az egyházi év nagy ünnepein mondott prédikációiban nagyon mély dogmatikai, sokszor költői szárnyaló elmélkedésekbe bocsátkozott. Ha a *De Verbo incarnato*, a Megtestesülésről szóló grazi traktátusát összehasonlítjuk például a csodálatos karácsonyi és a Jézus nevééről szóló újévi prédikációjával, láthatjuk, hogy ezekben ragyogó magyar nyelven, tömören összefoglalja az egyetemen szakszerűen kidolgozott, előadott latin krisztológiáját.

Egyben megmutattam az is, hogy *fejlődés és folytonosság* van Pázmány életművében: *mindjárt látjuk, hogy* a grazi évek jezsuita professzoránál és az élete alkonyán elmélkedő bíborosnál ugyanaz a csodálkozó szeretet jut kifejezésre: Szent Ignác fiának áhítata Jézus Krisztus misztériuma, egyedülálló Személye iránt.

---

¹² Például lásd *Pázmány Péter prédikációi*, válogatta és a szöveget gondozta Tarnóc Márton, Szépirodalmi, Bp., 1987. A szónoki beszéd művészete, 7–17. – Egyébként ez vonatkozik az *Imádságos könyvből* vett válogatott kommentárookra is.

¹³ *Humanista erudíció és barokk világnézet, Pázmány Péter prédikációi*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1979, 103k.

¹⁴ ÖM VII, 135, 378, 518.

¹⁵ ÖM VII, 510–524, közben utalás a *Kalauz* II. könyvére: IV, 394–405; vö. Szabó Ferenc SJ, *A teológus Pázmány*, 1998, 124–126. Az igaz, hogy „az erkölcsök jobbítását” célzó beszédeiben többen hivatkoznak a sztoikusokra, mint az egyházatyákra. Vö. Szabó Ferenc SJ, „A sztoicizmus befolyása Pázmány Péter prédikációira” in *Kortárs* 2001/11, 61–68.

A Prédikációk: Jézus misztériumai (Ágoston és Bernát befolyása)

Krisztus és Egyháza Pázmány Péter életművében című munkám II/V. részében rávilágítottam a *Prédikációk* forrásaira: Pázmány érsek a Szentírásen kívül felhasználta nemcsak az egyházatyákat (Szent Ágostont) és a középkori keresztény írók (Szent Bernát) műveit, hanem – főleg az erkölcsök jobbítását célzó beszédeiben – gyakran idézi a pogány bölcseket, főleg sztoikusokat.¹⁶ De azt is hangsúlyoztam, hogy e *beszédekben visszatérnek, most már szép, csiszolt magyarsággal, a grazi latin traktátusok és a Kalauz dogmatikai tételai: hit és kegyelem, Megtestesülés, húsvéti misztérium, Oltáriszentség...* – az egyházi év nagy ünnepeihez kapcsolódva.

Pázmány teológiáját és lelkiségét különösen is befolyásolta a nagy megtérő, *Szent Ágoston* és a misztikus *Szent Bernát*.¹⁷ A *Püünkösöd utáni 17. vasárnap: „Az isteni szeretetről”*:¹⁸ ez a beszéd Ágoston mellett főleg Szent Bernát *De diligendo Deo* című értekezését követi.¹⁹ A jezsuita professzor Grazban a latin *Theologia scholastica* keretében kommentálta Szent Tamás *szeretetről* szóló kérdéseit.²⁰ A korabeli teológusokkal vitatkozva eredeti értelmezést fejt ki (ezért rendi cenzúrát is kapott) a szeretet–kegyelem–megigazulás kapcsolatáról, amelyről a Tridentinum is nyilatkozott a hitújítók *Sola Fide* tételét helyreigazítva. Már itt főleg Ágoston műveire hivatkozik, de említi Bernátot is.²¹

Pár évtizeddel később az érsek az *isteni szeretetről* szóló prédikációjában a Szentírás bőséges idézésével közérthetően fejt ki a témát. Bár megsejtjük érvelése mögött a skolasztikus érvelést is, de most – Arisztotelész *Ethicája* mellett – főleg Ágoston (*De Doctrina christiana, Tract. inepist 1. Joannis*) és Bernát (*De diligendo Deo, Sermo 85. in Cantica*) műveire hivatkozik.

Mély teológiai fejtegetések után, az *Énekek énekét* is idézve, szárnyaló költői fohással folytatja:

*„Oh szent és áldott szeretet,
mely ennyi jókkal tellyesítéd lelkünket,
vastagítod gyarlóságunkat,
böcsülletes méltóságra emeled kicsinségünket,*

---

¹⁶ Vö. BITSKEY István, *Humanista erudíció és barokk világlkép, Pázmány Péter Prédikációi*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1979.

¹⁷ Bővebben lásd SZABÓ Ferenc SJ, „Szent Bernát hatása Pázmány misztikájára”, in Bogár Judit (szerk.), *Misztika a 16–18. századi Magyarországon*, Pázmány Irodalmi Műhely, PPKE, Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2013.

¹⁸ ÖM VII, 491–509.

¹⁹ Szent Bernát és a ciszterciek misztikájáról lásd E. Gilson, *A középkori filozófia szelleme*, Kairosz, Bp., 2000, XIV. fejezet, főleg ennek függeléke: 269–279.

²⁰ *Summa Theologiae* II–II, qq. 23–33. S. Thomas Aquinatis, *Summa Theologica* (BAC) vol. I–IV, Matriti, 1961–1964, *Krisztológia: Tertia Pars* = vol. IV. (S. Th. III.) (Lásd még Aquinói Szent Tamás, *A teológia foglalata (Első rész), A teológia foglalata (Második rész 1.), A teológia foglalata (Második rész 2.)*, fordította Tudós-Takács János, Gede Testvérek, 2002, 2008, 2014.

²¹ SZABÓ Ferenc SJ, *A teológus Pázmány*, 52–161.

*hogy Isten barátai legyünk!
Te vagy a több jóságok élete és lelke,
mert elevenítédés Isten-előt érdemessé tészed azok cselekedetét.
Te vagy a mi lelkünk szárnya,
mely-nélkül örök boldogságra nem röpkönlhetünk.
Te vagy hidegségünk melegítő tüze.
Te vagy a bűnlök halála,
a jóságok gyökere, kút-feje és királynéja.
Azért valaki érti és érzi
a te jóságodat és hasznodat:*

(latinul következik Én 8,7, majd magyarul értelmezi a verset)

*ha minden javait éretted adgya-is,
semminek álította,
mert annyi jót talál benned,
hogyl úgy tetczik,
semmil nem ádl éretted,
mikor mindenét éretted adgya,
mivel ily nagy jóért keveset ádl,
a ki mindenét adgya.”*

Hogyl Pázmány magáévá tette a *bernáti misztikát*, annak bizonyítására elég lenne hivatkozni a *Pünkösdl utáni 19. vasárnapil beszédére*: „Isten a mi lelkünk jegyese”:²² ez egészen közelről követi Szent Bernátl *Énekek éneke*-kommentárját.²³

A Bibliából felvonultatja – a prófétáktól (Óz 2,19–20; Iz 49,15, Jer 2,2) kezdve – az *Énekek éneken* át – az Újszövetség Isten és népe, Isten és a lélek, Krisztus és az Egyház jegyesi kapcsolatára utaló helyeket, miközben követi Szent Bernátl *Énekek éneke*²⁴ kommentárját. Latinul idézi, majd magyarra fordítja Isten lelki jegyesének fohászklodását:

*„Igazán hív vagy én Istenem, mert
mikor az ördöggel harcolok, segítesz;
mikor nyavalyákba esem, könnyebbítesz;
mikor veszedelmes igyekben forgok
mellettem forogsz és őrizsz,
mint szemed-fényét, hogyl el ne vesszek.*

---

²² ÖM VII, 525–537.

²³ Bernardus Claraevallensis, De Tempore Sermones, In Vigila Nativitatis Domini, Sermo III = *Patrologia Latina*, 183, 94–100. http://www.documentacatholicaomnia.eu/25_Migne.html
– letöltés ideje 2018-04-23. (= Sermo) 17, 83.

²⁴ Sermo 17.

*Azért méltó, hogy mí-is ennek a hívségnek
igaz étellel és jámbor cselekedetekkel megfelellünk."*

Beszéde második részében az eszményi világi házasságot bemutatva, ahhoz hasonlítja a *lelki házasság* szépségét. Krisztus és a lélek jegyesi kapcsolatát magyarázza Bernát *Énekek éneke*-kommentárját idézve latinul, majd magyarra fordítja:²⁵ ezt a szeretetet nevezi Szent Bernát *lelki házasságnak*, mert

„ha Istent szereti a lélek, férjhez ment Istenhez, mivel a lelki házasság törvénye az, hogy két lélekből egy legyen, azont akarják és ne akarják. Egyébbel a szeretetet meg nem fizethetni, hanem szeretettel. És aki mást szeret, méltán kívánnya, hogy attúlő-is szerettesék. Annak-okaért, mint-hogy Christus igen szereti jegyesét, megkívánnya, hogy őtet-is mindenek-felet szeresse mátkája, hogy gyakran ő-vélle nyájaskodgyék, szemét és gondolattyátó-rólla el ne fordítcsa, hanem az ő mindenütt jelen-létét, az ő szépségét és kimondhatatlan jó-vóltát szemlélvén, ő-hozzá bocsássa fohászkodását, ő-benne helyezhese örömét”.

Krisztológiai szempontból fontos²⁶ a Jézus nevééről szóló beszéd Kiskarácsony (január 1.) ünnepén.²⁷ Pázmány, miután utalt arra, milyen fontos a névadás a Szentírásban, ó- és újszövetségi idézetekkel világítja meg azt, hogy a *„kedves és gyönyörűséges JESUS”* Üdvözítőt és Szabadítót jelent. Közben teológiailag elmélyíti Jézus üdvözítő művét. Jézus az egyetlen Üdvözítő: *„A mint egy az Isten és több nem lehet, úgy az Üdvözítő JESUS, csak egy, a ki-nélkül senki nem üdvözülhet, mert nem adatott más név ezen-kíviül, az üdvösségre [vö. ApCsel 4,12].”*²⁸

Következnek Krisztus istenfiúi mivoltára, mindenek feletti elsőbbségére vonatkozó idézetek Szent Páltól:

„Christus Urunkrúl azt mondgya Szent Pál, hogy röviden és summa-szerént, magában foglallya és kapcsolja, instaurat, recapitulat [Ef 1,10], valami jó menyben és földön vagon: mert mindenek ő-érette teremtettek, mindenek az ő dűcsességére rendeltettek; mindenek tekélltetessége és jósági ő-benne foglaltattak: ut sitin omnibus primatum tenens [Kol 1,15kk].” *„Valamennyi neve vagon Istennek, ebben az Üdvözít névben, a JESUS-ban, foglaltatik. Azért ez a név, est super omne nomen [Fil 2, 9], minden nevek-felett dűcsösséges és böcsülletes.”*²⁹

Pázmány a továbbiakban is – szentírási idézetekkel és néhány egyházatyára, teológusra hivatkozva – Jézust dicsóíti. Ezután a Jézus Társaságának szerzetese *„ennek az áldott névnek”* hasznát részletezi, és a *„mézes-nyelvű”* (*doctor mellifluus*) Szent

---

²⁵ Sermo 83; ÖM VII, 536.

²⁶ Január 1. (Újév) Jézus névadásának emléknapja volt és Jézus Társasága legfőbb ünnepe; a jezsuita Pázmány lelkiségére jellemző ez az ünnepi beszéd.

²⁷ ÖM VI, 194kk

²⁸ ÖM VI, 197.

²⁹ ÖM VI, 197–198.

Bernátot idézi, aki az *Énekek éneke* 1,1-et kommentálja költői elragadtatással 15. beszédében:³⁰ „A JESUS neve pedig, melinore, in aure melos, in corde jubilus;³¹ méz a szájban, muzsika a fülben, gyönyörűség a szűben.”³²

A szónoklat olyan ritmikus imádságra biztat, amelyeneket már évtizedekkel korábbi *Imádságos könyvében* olvashatunk.

„Végezetre, a JESUS neve orvossága minden lelki nyavalyánknak.

Ha a világ inségi-közöt, szomorúság fojtogattya szűvedet:

semmiel inkább nem vígsztaltatik,

mint, ha JESUST szűvedben és szájadban forgotod.

Ha bűneidnek sokasága és súlyos úndoksága lenyom,

és kétségbe akar ejteni:

jusson eszedbe, hogy JESUS-od vagyon,

oly szabadítód vagyon,

a ki birád és szó-szóllód,

mindgyárt megbátorodol.

Ha a harag gerjeszt;

a kevelység felragad;

ha testi kívánságok édesgetnek;

ha a restség tartóztat;

ha egyéb vétkek izgatnak:

jusson eszedbe JESUS,

és minden vétkes indulatok megenyhődnek...”

„Ez az oka, keresztyének, hogy ő-maga a mí jegyesűnk azt kívánnyá töllünk: pone me, ut signaculum supercortuum, ut signaculum super brachium tuum [Én 8,6]; hogy szívünkön és kezünkön, mint valami jelt, úgy visellyük szűnetlen az ő nevét. [...] „...hogy szívünkön és kezünkön visellyük az ő nevét, az-az omne quod cum que facimus, in nomine Domini JESU [Kol 3,17]; valamit gondolunk és cselekszünk, JESUS nevében, ő-érette, az ő tisztességére cselekedgyük.”³³

– Igazában ez a Szent Ignác-i jelmondat kommentárja: „*Omnia ad maiorem Dei gloriam!*”

---

³⁰ ÖM VI, 202–203. BITSKEY István (*Humanista erudíció és barokk világkép, Pázmány Péter Prédikációi*, 80) Pázmány beszédeinek *forrásairól* írva joggal kiemeli Szent Bernát befolyását. „Természetes, hogy Pázmány is jól ismerte a »keresztény misztika atyját«, szinte minden beszédében idézi valamelyik művét (összesen 102 esetben), ennek ellenére azonban a misztikus szellem átvételének sehol sincs nyoma.” Ez utóbbi megállapítást kategorikusan cáfoltam, alaposabban elemezve Pázmány dogmatikus, a Jézus misztériumait elmélyítő prédikációit.

³¹ Bern, Sermo15, in Cant.

³² Emlékezünk Szent Bernát híres himnuszára: „Jézus édes emlékezet / te adsz szívünknek örömet. / Se méz, se semmi nem lehet / jelenlétednél édesebb. // Hallani boldogabb soha / nincs, se dalolni muzsika, / sem elgondolni idea, / mint Jézus, az Isten fia.” *Ujjongása Jézus nevére*. (Babits Mihály fordítása)

³³ ÖM VI, 203.

A reformáció hitvitáiban – a *Sola Scriptura, Sola Fide, Sola Gratia* kérdésköre mellett – az Eucharisztia és az egyházi rend katolikus tanítása állt leginkább előtérben. Pázmány Péter életművében tehát nem találjuk a katolikus dogmatika valamennyi tételének rendszerezett kifejtését. A magyarországi reformátorok tanítását ismertetve és megrostálva már a 17. század elején grazi vitairataiban (például *Tíz Bizonyosság* és *Keresztyéni Felelet*), valamint mestere, Roberto Bellarmino védelmében írt *Diatriba Theologica* című latin vitairatában³⁵ felkészül a felső-magyarországi apostoli munkára. Grazi egyetemi előadásai (1603–1607), latin teológiai traktátusaiban (*Theologia scholastica*), előbb a szentségekről általában tárgyal,³⁶ majd a keresztség, bérmálás és az Eucharisztia szentségéről.³⁷ Az Eucharisziáról szóló előadásai félbeszakadtak.³⁸

A *teológus Pázmány* című munkámban tartalmilag már ismertettem a grazi *Theologia scholastica* szentségekről szóló részét, benne az Eucharisziát is.³⁹ Pázmány itt is Szent Tamást követi, de természetesen már figyelembe veszi a reformátorok tévedéseit és a *Trentói zsinat* tanítását. E zsinat a hitújítók kritikája és elhajlásai miatt foglalkozott a szentségekkel, és kifejtette a hagyományos katolikus tanítást.⁴⁰ Három ülésen részletesen bemutatta az Eucharisziáról szóló tanítást: valóságos jelenlét;⁴¹ két szín alatti áldozás;⁴² szentmise-áldozat.⁴³ A csonka Eucharisztia-traktátus fontos kiegészítése a *Kalauz XI. könyve*.⁴⁴ 1613-ban az érsek *alaposabban kifejti az Oltáriszentség* katolikus tanát, válaszolva a hitújítók bírálataira, tévedéseire. Főleg Kálvint és Zwinglit idézi gyakran, amikor Krisztus valóságos jelenlétét bizonyítja. Természetesen felhasználja grazi kurzusát,⁴⁵ valamint a már grazi működése idején írt vitairatait.

---

³⁴ Vö. tanulmányomat: in *Reformáció és katolikus megújulás*, 92–112.

³⁵ Pázmány Péter magyar és latin sorozata: Pázmány Péter, *Összes Munkái I–VII*, Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Hittudományi Kara, Bp., 1894–1904 (= ÖM); latin sorozat: *Petri cardinalis Pázmány Opera omnia*, vol. I–VI, Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Hittudományi Kara, Bp., 1894–1904. (= OO)

³⁶ OO V, 595–752.

³⁷ OO V, 755–801 és OO VI, 5–188.

³⁸ OO VI, 47–188. A jezsuita professzor Grazban – saját bejegyzése szerint – 1607. április 23-án kezdte az Eucharisztia tanítását. Az OO VI, 188. oldalán megszakad az Eucharisziáról szóló traktátus, és véget ér a *Theologia Scholastica*. A teológiatanár 1607. április 29-én leteszi ünnepélyes fogadalmait, és augusztus végén végleg hazatér Magyarországra, hogy itt folytassa hitvitáit és apostoli munkáit.

³⁹ Szabó Ferenc SJ, *A teológus Pázmány*, szentségek általában, keresztség: 221–236, Eucharisztia: 236–242.

⁴⁰ DH 1600–1816

⁴¹ DH 1635–1648 és 1651–1660

⁴² DH 1726–1734

⁴³ DH 1738–1759

⁴⁴ ÖM IV, 373–488.

⁴⁵ Első monográfiámban (Szabó Ferenc SJ, *A teológus Pázmány*, 240–241) példákat hoztam fel erre: ÖM VI, 120–123. = *Kalauz*, ÖM IV, 385–388.

Pázmány a *Kalauz Oltáriszentségről* szóló XI. könyve elején⁴⁶ így vezeti be az első részt („Valósággal jelen a Christus teste az oltári sacramentomban”):

„A keresztyéni tudományok mélységes ágazatai-között fő-képpen három dolog vagy, melyben az emberi elmélkedés tellyességgel megelőztetik, tudni illik: a Szent Háromság, a Fiú Istennek emberré-létele, az oltári szentség. Ezekről, valaki csak az emberi okoskodást akarja követni, soha ki nem hatolhat és igazságra ne juthat; sőt a kik a szent Írásnak helyt adtak-is, magok elmélkedését követvén, igen megütköztek ezekben, és csak nem azon nyomon tévelygtek, azon formán hadakoztak mind a három igazság-ellen.”

Ezután a Szentírás „három szép mondását” idézve röviden megvilágítja hitünk három szent titkát: 1) „Én és az én Atyám egyek vagyunk.” 2) „Az Ige testté lén.” 3) „Ez az én testem.” Ezután ismerteti a tévelygők (Arius, Kálvin, a szakramentáriusok, Zwingli, Luther) nézeteit, leszögezve a katolikus tanítást – a megtestesült Ige egylényegű az Atyával, Krisztus valóságos Isten és valóságos ember – cáfolja azokat Krisztus Istenségére és a Szentírás, az egyetemes zsinatok (Credo) és az egyházatyák hagyományos tanítására hivatkozva. A XI. könyv V. részében Pázmány hosszan vitatja a *laikusok egy vagy két szín alatti áldozásának kérdését*,⁴⁷ hivatkozva a Trienti zsinatra, amely szintén hosszan helyreigazította a hitújítók véleményét.⁴⁸

A XI. könyv VI. részének témája: a „mise igaz áldozat”.⁴⁹ Elismerően szól az Ágostai Hitvallás (art. 21) véleményéről, idézve a latin szöveget, amely szerint – kivéve a népnyelv használatát – csaknem mindent megőriznek a régi miséből.⁵⁰ Ezután hivatkozik a Trentói zsinatra:⁵¹ „A romai Ecclesia azt tanította, hogy a mise oly isten-engesztelő áldozat, mely nem csak eszünkbe juttatja a kereszt-fán lett véres áldozatot; hanem annak erejét bűnünk bocsánattyára applicat, hozzánk kapcsolja” – és így megigazulásunkra szolgál. (Hivatkozás Bellarmino Miséről szóló művére.)

Az *Eucharisziáról* szóló csonka értekezés⁵² tovább él, kiegészül a *Kalauz* XI. könyvében; innen pedig tovább került az *első úrnapi prédikációba*.⁵³

Két úrnapi beszéd az Oltáriszentségről

A keresztyén misztika szoros kapcsolata az Eucharisziával évszázadokon át magától értetődő volt. Órigenész, Ambrus, Bernát és a nagy spanyol misztikusok, Avilai

⁴⁶ ÖM IV, 375.

⁴⁷ ÖM IV, 440–465.

⁴⁸ DH 1726–1734

⁴⁹ ÖM IV, 471–472.

⁵⁰ *Conf. August.* art. 21. de Missa. „Falso accusantur Ecclesiae nostrae, quod Missam aboleant; retinetur enim Missa apud nos, et summa reverentia celebratur. Servantur enim musitatae Ceremoniae FERÉ omnes: praeter quod latinis cantionibus admiscuntur alicubi Germanicae, ad docendum populum.”

⁵¹ 22. ülés, 1–2. fejezet

⁵² OO VI, 47–188.

⁵³ A *grazi Theologia scholastica* továbbéléséről maga Pázmány tájékoztat a *Prédikációk* híres ajánlásában, lásd ÖM VI, XXII.

Teréz és Keresztes János az *Énekek énekét* kommentálva fejtették ki a jegyesi misztikát, amely továbbél Pázmány műveiben is, az Oltáriszentségről szóló prédikációiban és az *Imádságos könyv* áldozás előtti és utáni imádságaiban is.

Pázmány a szószéken nem tartott dogmatikai értekezéseket; a mélyebb teológiai fejtegetések és bizonyítások végett hallgatóit és olvasóit közvetlenül a *Kalauz*hoz irányította.⁵⁴

A második úrnapi prédikáció-vázlat a valóságos jelenlétről, egy bevezető után, a jegyzetben kifejezetten a *Kalauz* XI. könyvéhez utalja az olvasót.⁵⁵ Megindító vallomást olvashatunk itt vitatkozó-misztikus Pázmány érsektől arról, milyen jó lenne, ha most nem kellene a hitújítókkal vitatkoznia, és nyugodtan elmerülhetne a nagy Titok szemlélésében, hálát adva az isteni Szeretet szentségéért!

„Bezzeg szeb és gyönyörűsegesb vólna, ha a jeles innep- napokon, békét hagyván minden vissza-vonyó versengésnek, csak az isteni szeretnek és méltó háladásnak gerjesztésében foglalhatnók tanításunkat: de, bűnünk érdemből, oly üdőt értünk és oly helyen lakunk, hogy kételen, táborba is kel gyakorta szállanunk, az igazság óltalma-mellé. Ah, mely drágadolog vólna, ha minnyájan egyget értvén, egyenlő szűvel-lélekkal vallnók, hogy ugyan azon Christus, a ki mi-érettünk a Kereszt-fán áldoztatott, jelen vagy on ebben az Oltáriszentségben és őtet egyaránt tisztelnők a mái szép Processio-ban! [Utalás az úrnapi körmenetre.] Ah, mely kedves vólna nekem-is, ha a mái napon, annak magyarázásában végezhetném tanításomat, mely nagy jóvóltát, szerelmét, irgalmasságát mutatná hozzánk édes Üdvözítőnk, mikor a maga Szent Testét, Véré t adta nekünk eledelűl!”

Az első, kidolgozott úrnapi beszéd a János-evangélium 6. fejezetének kibontása. Pázmány a Szentírás on, Szent Ambruson (*De Sacramentis*) és Szent Tamáson kívül főleg a Trentói zsinat tanítására hivatkozik. Figyelemreméltó, hogy ismét a *Megtestesülés titkához* kapcsolja az Eucharisztia misztériumát:

„Eben két nagy dolog találtatik: egyyik az, hogy a Fiú isten személye, Formam servi accipiens (Fil 2,7), szolgálai ábrázatba öltözvén, azzal úgy befedte és eltitkolta isteni felségét, hogy Isaias Proféta [Deum absconditum, Iz 45,15], elrejtett és fedél-alá bújt Istennek nevezte őtet. (...) Másikat azt; hogy a felvett emberi testet természet folyása- és ereje-felet, atyai mag nélkül [Lk 1,34], Bóldog Szűz véréből építette a Szent Lélek. Ez a két csudálatos dolog, könnyebbíti az Oltári-szentségről-való tudomány hitelét. Mert, hogy az Isten, halandó és kínok-alá vettetett testbe rejtezett, sokkal nagyobb dolog annál, hogy a kenyér és bor színének superláttyával [fátylával] bévonta és eltitkolta Szent testét, a végre, hogy iszonyodás nélkül élhessünk velle. Ennek-felette: ha a Bóldog Asszony véré t, Christus Testévé építette a Szent Lélek: mit csudálad, ha a kenyeret Christus Testévé teheti?”

---

⁵⁴ Például ÖM VII, 135, 378, 518.

⁵⁵ ÖM VII, 135.

Végül így következtet Pázmány: milyen balgaság azt állítani, hogy Isten szavának mindenható ereje nem viheti végbe egy szempillantás alatt a kenyér és bor átváltoztatását!⁵⁶

A prédikáció utolsó részében Pázmány a kellő előkészületet sürgeti az Úr testének méltó vételéhez. Először:

„Önnön-magát a Christus Jesust, buzgó könyörgéssel kérjük, hogy készítcsen mibennünk kedves hajlékot magának.” „Második készület az, hogy nagy alázatossággal és böcsülettel járúlyunk a Christus testéhez. Eszedbe jusson, oh ember, mikor az Oltárhoz akarsz menni, hogy az Oltári-szentségben nem jelt és árnyéket vészesz (...), önnön-magát a Christus Jesust, a menynek földnek teremő Istenét vészed...” „Harmadik és utolsó készület; az igaz szeretet. Ha valamiben mutatta Christus hozzánk-való szereteti nagy-vóltát, ebben az Oltári-szentségben mutatta” [vö. Jn 13,1]. „Mivel azért Christus ily nagy szeretetit mutatta hozzánk ebben a Szentségben, szükség, hogy mi-is, az ő szerelmével megrészegedgyünk és úgy járuljunk a Szentséghez.”⁵⁷

Végül még a most elemzett első úrnapi beszédből idézek:

*„Oh mely csudálatos méltóztatása;
mely kimagyarázhatatlan kegyelmessége ez a mí Istenünknek
hogy a mí bödös hajlékunkba beszél!
és a ki mí-érettünk, a tisztaságos Szűz méhében
kilencz hólnapig méltóztatott lakni,
mí-hozzánk-is bétér, bennünk lakik:
kik őtet sokszor megbántottuk;
kik az ördögnek gyakran szállást adtunk
és az ő rútságival lelkünk szemeteztük.”⁵⁸*

Pázmány Péter Imádságos könyve ⁵⁹

Pázmány Péter mint grazi teológianár (1603–1607) már gondolt jövő apostoli feladataira: belekóstolt a felső-magyarországi misszió során a térítésbe és a hitvitákba, megírta *Feleletét*, a *Tíz bizonyóságot*, de a tanítás mellett időt szakít arra is, hogy lefordítsa Kempis Tamás *Krisztus követése* c. művét és megírja, és 1606-ban

---

⁵⁶ ÖM IV, 127.

⁵⁷ ÖM IV, 129, 131, 133.

⁵⁸ ÖM IV, 122.

⁵⁹ Pázmány Péter, *Imádságos könyv*, kiadja Sz. Bajáki Rita–Hargittay Emil, Universitas, Bp., 2001. Pázmány Péter Művei 3. Lásd még Bajáki Rita szövegkritikai tanulmányát: <http://mek.niif.hu/08200/08269/08269.pdf> Én erre hivatkozom: PPÖM II, V–267, (Bereznay Béla bev.) Bp., 1895. — Lásd még Orlovsky Géza: „Pázmány Péter Keresztyéni imádságos könyv-éről” in *Magyar Egyházzene* XVIII (2010/2011) 239–246.

kiadja *Keresztyén imádságos könyvét*. Ezt a könyvét Kapi Anna nemes úrnő kérésére írta, aki arról panaszkodott, hogy „mely szűkön és ritkán találtatnék a mi nemzetünk közt keresztyén imádságos könyvecske”. Az ajánlásból megtudjuk, hogy Hethesi Pete László házastársa Grazban személyesen fejezte ki óhaját, és egyben több magyarországi keresztyén kívánságát. Az egyetemi professzor, aki akkoriban részt vett a híres kegyelemvitában is „több dolgai közt” egynéhány ájtatos könyörgéseket és hálaadásokat szedett össze, „nemcsak a régi Szent Atyák írásaiból, de főképpen a Szent Írásból, hogy az Istennek szájából származott igékkal könyörögenénk. Mert noha a könyv szélire fel nem jegyeztem mindenüt a Szent Írás helyeit, de mind az által e könyvbe foglalt imádságoknak csaknem minden része a szent Írásból vétetett.”

Az *Imádságos könyv* tíz részben nyújt a keresztyén ember különféle lelki igényeire imádságokat: a Miatyánk és az Üdvözlégy parafrázisai, hitvallások, lelkitükör (I.), reggeli és esti könyörgések (II.), hálaadások Isten jótéteményeiért, Isten felségéről, a teremtésért, megváltásért, megszentelésért (III.), a szentmisére való könyörgések (IV.), a szentolvasóról és az Úrangyaláról (V.) A VI–VIII. részben különféle alkalmakkor, személyekért, illetve személyek imádságai találhatóak, a IX. részben a gyónáshoz és a szentáldozáshoz való könyörgéseket, a X.-ben pedig a litániákat és a szentekhez való imádságokat, ezek elején találjuk a hét bűnbánati zsoltárt. Most majd ezekről szólok.⁶⁰

Pázmány *Imádságos könyve* előtt 1594-ben Prágában Fejérvári István esztergomi érsek már kiadott egy imakönyvet; egyébként kézzel írott imakönyvek forogtak közkezen. Holl Béla 1957-ben a *Vigiliában* alaposan elemezte Pázmány *Imádságos könyvének* szerkezetét, forrásait.⁶¹ Forrásairól Pázmány maga is említést tesz ajánlásában, és az 1606-os első kiadás margóin megtaláljuk a főbb hivatkozásokat.

Ezzel kapcsolatban helyesen állapítja meg Orlovsky Géza: „A bibliai szöveghelyek és az egyházi tekintélyektől vett idézetek vizsgálata azt mutatja, hogy a szerző ezeket maga fordította közvetlenül a – többnyire latin eredetiből. Különös módon azokat az imaszövegeket is újrarendelt, amelyek magyar változata már elterjedt volt a középkori kódexirodalomban is. (...) Az elmélkedő részben a Szentírásból és az Atyáktól vett gondolatok nagyon töredékesek, és nem betű szerinti, hanem sokszor csak felidézik az eredeti tartalmát. (...) A szövegek (másik) jelentős részének (azonban) a kutatás nem tudta megtalálni az eredetijét, feltehetően azért, mert ezek Pázmány által szerzett, eredeti imák.”⁶²

Ez utóbbi megjegyzést vonatkoztatom különösen is az *Imádságos könyv. szentmise előtt és utáni imáira*.⁶³

---

⁶⁰ A könyv méltatásáról, hihetetlen sikeréről (Pázmány életében négy kiadást ért meg!), befolyásáról, utóéletéről, lásd Sík Sándor, Holl Béla, Lukácsy Sándor és Bajáki Rita tanulmányait.

⁶¹ Holl Béla, *Anyanyelvünk, imádságunk... Vigilia 1957*, 23–28.

⁶² Orlovsky Géza, *Pázmány Péter Keresztyéni imádságos könyv-éről*, 242–243.

⁶³ Vö. Bogár Judit, Pázmány Péter *Imádságos könyvének* ökumenizmusa, in Szilágyi Csaba (szerk.), *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, PPKE, Piliscsaba, 2006, 252–259.

A Szentírás (zsoltárok) kívül az egyházatyák közül a leggyakrabban szerepel Szent Ágoston és Szent Ambrus. Pázmány az eredeti kódexekből vagy florilégiumokból vett idézeteket egygyé forrasztja, gördülékeny imává szerkeszti. „Veretes magyar kifejezésekkel adja vissza a latint”, állapítja meg Holl. Hozzátehetjük: Pázmány ekkoriban teszi át szép magyar nyelvre a *Krisztus követését*. Ennek előszavában megfogalmazza a mindenkori műfordítás szabályát, amelyet természetesen maga is követ az imakönyvben is:

„Igyekeztem azon, hogy a deák bötűnek értelmét híven magyaráznám; a szólásnak módját pedig úgy ejteném, hogy ne láttatnék deákból csigázott homályossággal repedezettnek, hanem oly kedvesen folya, mintha először magyar embertől, magyarul íratott volna.”

Visszatérve Holl elemzéséhez: Pázmány nyelvi sajátosságaira, kiváló nyelvérzékére hivatkozva (ezt mások bővebben elemezték), joggal emeli ki: „Pázmányt (elődeinek útra készítése után) a magyar teológiai nyelv, a hittudomány veretes mesterségbeli kifejezései, és a magyar vallásosság sajátos szókincse megteremtőjének tekinthetjük.” Ez a megállapítás áll nemcsak a *Kalauzra* és a *Prédikációkra*, hanem az *Imádságos könyv* szövegeire is.

Figyelemre méltó, hogy a grazi professzor, aki a *De Fide* és a *De Verbo Incarnato* traktátusok leadásakor belekapcsolódott a híres kegyelemvitába, az egyik latin imádság fordításakor így adja vissza a kegyelemtani szakkifejezéseket: „ébredtő malaszt” és „segítő malaszt”. „Pázmány tehát – írja Holl – maga alkotta, szerkesztette, fordította, csiszolgatta imádságait.” Lehetséges, hogy ismerte Fejérvölgyi 1594-ben, Prágában kiadott imakönyvét. Ennek eredetijét nem ismerjük. De lehet, hogy az ugyancsak Prágában 1615-ben megjelent imakönyv annak második kiadása. Holl szerint ez Pázmány imádságanyagának mintegy negyed része, de darabosabb, régiesebb nyelvezettel. „Pázmány Imádságoskönyvét – következtet Holl – egységes szellem járja át. Fordítás közben is alakít, a kölcsönzötteket pedig mindig lecsiszolja, átformálja a saját lelke és nyelvi ízlése szerint. Minden darabja a szerző lelkéből fakad (...). Mélyen átérzett, átímádkozott könyörgései mögött a bölcsélet professzora és a hittudós áll. (...) Pázmány Imádságoskönyve ma is él.”⁶⁴

*Ki a bűnbánati zsoltárok fordítója?*⁶⁵

Az *Imádságos könyv* X. részében találjuk a *hét bűnbánati zsoltárt*. Az 50. zsoltár mellé Pázmány az 1606-os első kiadásban odaírta: „Balassa Ba”. Ez az egy tehát Balassitól való; a költő utolsó szerzeménye. Egy vsz. Rimaytól való széljegyzet szerint halála előtti betegségében Esztergomban szerzette. E zsoltárparafrázis Balassi legrégebb

⁶⁴ Holl Béla, *Anyanyelvünk, imádságunk...* 28.

⁶⁵ Szabó Ferenc SJ, „Pázmány Péter Imádságos könyvének hét bűnbánati zsoltára”, in Petróczi Éva–Szabó András (szerk.), *A zsoltár a régi magyar irodalomban*, Károli G. Ref. Egyetem–L’Harmattan, Bp., 2011, 125–132. Ugyanez a tanulmányom in *Eruditio, virtus et constantia*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011, I, 115–121. (Itt bőséges irodalom.)

nyomdafestéket látott éneke. Erdélyi Pál és Dési Lajos nyomán Frick József a *Kalazantinum* 1908–1909. évfolyamában közölt tanulmányában azt bizonygatja, hogy mind a hét Balassi szerzeménye, régebbi, talán protestáns fordítás átírása Balassa-strófába. Ezt annak ellenére állítja, hogy tudja: Rimay epicediumának a debreceni kollégiumban őrzött csonka példányán ez a beírás olvasható (egy XVII. századi kéz az 50. zsoltár fölírása mellett): „Bizon nem (szerzette, ti. Balassa), mert Vörös M(átyás) Nagi Gióri ka(nonok) szerzette, Ba(lassa) soha nem is látta.”

Eckhardt Sándor, *Balassi Bálint összes műveinek* kritikai kiadásában az 50. zsoltárhoz írt jegyzetben⁶⁶ szintén idézi a Rimay-epicedium beírását. Erdélyivel szemben (*Irt. Közl.*, 1898, 135) azt állítja, hogy Pázmány bejegyzése véglegesen eldönti a vitatott kérdést, minthogy „Pázmány egyúttal azt is jelezte, hogy a többi zsoltár nem B. B. műve.” Eckhardt véleményét más kutatók is osztották. A Rimay-epicedium beírása alapján az a „hagyományos” vélemény terjedt el, hogy Pázmány a többi hat zsoltárt Nyéki Vörös Mátyással fordította le (íratta át) Balassa-strófákba.

De ezt az állítást megkérdőjeleztem, és azt a hipotézist valószínűsítettem, hogy maga Pázmány költötte a többi hat zsoltárt. Mert egyrészt Nyéki Vörös szerzősége nincs kellőképpen bizonyítva, másrészt pedig az a fő érv, hogy Pázmány nem írt verseket, tehát a bűnbánati zsoltárokat sem fordíthatta költői formában, nem állja meg a helyét; ezt Pázmány nyelvművészetét elemezve, költői prózáját és költeményeit felsorakoztatva bizonyítottam.

Hosszú elemzéseimet itt nem részletezem, és bizonyításomra itt nem térek ki. Pázmány nyelvéről és stílusáról írva Balázs Géza⁶⁷ többek között megállapítja: „Minden Pázmány-kutató rámutatott arra, hogy stílusa határozott zenei törekvéseket mutat. Pázmánynak természetes a rímes, illetve a ritmikus próza, hiszen kezdeti fokon nyilvános szöveg leginkább ének lehetett (ma is gyakran éneklük a szöveget a papok). A magyar próza ősforrásai között tartjuk számon a népmesét és általában a népnyelvet. Pázmány, akárcsak a legnagyobb nyelvművésznek tartott Arany János, bihari volt. És a latin előmintákban is eleve gyakori a hangzásbeli összecsengés a szavak végződése között. Azonkívül pragmatikai oka is lehetett a ritmikus próza prédikációkban történő alkalmazásának: az énekelt beszéd messzebb hangzik, mint a mondott beszéd; az ének lassúbb, s ezért jobban érthető; s egy, a szóbeliség elsődlegességéből következő mnemotechnikai ok: a ritmikusság könnyebben megjegyezhetővé, felidézhetővé teszi a szöveget.”

Mindez fokozottabban áll az *Imádságos könyv* imáira, liturgikus szövegeire, énekeire. Mint mondtam, az 1606-os kiadás margóin Pázmány megjelölte a forrásokat; nagyon sok hivatkozás van a zsoltárokra, hiszen ezek az egyház (főleg a breviáriumot imádkozó papság) mindennapi imáinak jelentős részét alkotják. Márpedig a zsoltárok már költemények. A hét bűnbánati zsoltáron kívül is számos hivatkozást, zsoltáridézetet találunk az imákban. Sík Sándor⁶⁸ észrevette a Balassi-

⁶⁶ Bp., 1951, I, 273, 274.

⁶⁷ Balázs Géza, Pázmány Péter nyelve és stílusa mint új diszkurzus típus, in *Pázmány Péter és kora*, Piliscsaba, 2001, 333–341.

⁶⁸ Sík Sándor, *Pázmány, Az ember és az író*, Szent István Társulat, Bp., 1939, 388–389.

strófa „alapsejtjét”, szerkezetét még bizonyos prózai szövegekben is. Nem lehet tehát azzal érvelni, hogy Pázmány nem írt költeményeket, tehát nem származhat tőle a hat, Balassi-strófába átírt bűnbánati zsoltár!

Végkövetkeztetésem. Amíg nincs döntő bizonyíték arra – márpedig nincs! –, hogy Nyéki Vörös Mátyással fordította le a hat zsoltárt Balassi-strófákban, a legkézenfekvőbb feltevés, hogy maga Pázmány a szerzője ezeknek is. Közismert, hogy Pázmány, milyen féltékenyen ügyelt szerzői jogára; valószínűtlen, hogy Nyéki Vörös korábban még ki nem nyomtatott verseit ő közölte volna elsőnek. Különös lenne, hogy csak a stílusművész Pázmány ne lett volna képes Balassi 50. zsoltára mintájára Balassi-strófákba áttenni a hat bűnbánati zsoltárt, amikor számtalan „epigon” verselt a XVII. században, illetve plagizálta az ő *Imádságos könyvét*.

Az Imádságos könyv és Krisztus követése

A már idézett prédikációkban (de már a *Kalauz* egyes szakaszaiban is) többször visszacseng a fiatal jezsuita Pázmány Eucharisztia iránti áhítata, aki jóval korábban *Grazban*, az általa magyarrá fordított Krisztus követése Oltáriszentségről szóló IV. könyvében és az *Imádságos könyvben* is költői, ritmikus formában írta meg imáit.

Kempis Krisztus követése és a devotio moderna

A *devotio moderna*⁶⁹ a középkor és az újkor fordulójának lelki és egyházi válságából született: az egyházi élet külsőségessé vált, szakadék támadt a jámborság és a teológia között (nominalizmus). A természeti katasztrófák, például pestis sújtotta emberek a hitben kerestek menedéket. Kezdetben tehát különbözik a monasztikus indítású egyházi reformmozgalomtól; világi foglalkozású emberek megtérése nyomán létrejött közösségek lelkisége lesz, akik kétkezi munkájukból élnek, lemondanak világi jövedelmükről, vagyonközösséget alakítanak. Házaikban a belső életre figyelnek, jámborsági gyakorlatokat végeznek. Fő céljuk: Krisztus követése, mert a hozzá való hasonulás az üdvösségre vezető út.

A *devotio moderna* elterjedésében fontos szerepet játszott Kempis Tamás *Imitatio Christi, Krisztus követése* című könyve, amely legjellegzetesebb és legismertebb összefoglalása e lelkiségnek. Thomas a Kempis, családi nevén Thomas Hemerken (Kempen, 1380–St. Agnetenberg, 1471). Főleg e negyedik könyv ihlette Pázmányt az *Imádságos könyv* áldozás előtti és utáni imáinak megírásában.

Kempisnél még nem találjuk a kritikát a kor romlott egyházi állapotai miatt. De küzd a külsőséges, a korabeli jámborsági gyakorlatok (zarándoklatok, ereklyetisztelet) felszínessége ellen, és inkább *a mindennapok misztikáját ajánlja*. Egyesek ezt a „modern”, „új” jámborságot a reformáció előfutárának tekintik.

---

⁶⁹ Kempisről és a *devotio moderna*ról lásd tanulmányomat: http://www.tavlatok.hu/net/PDF-ek/Sztlgnac_Luther.pdf (letöltés ideje 2018-04-23)

Pázmány grazi éveiben teszi át szép magyar nyelvre a *Krisztus követését*. Ismeretes, hogy Kempis-fordítása előszavában megfogalmazta a mindenkori műfordítás szabályát, amelyet természetesen maga is követ az imakönyvben is:

„Igyekeztem azon, hogy a deák bötűnek értelmét híven magyaráznám; a szólásnak módját pedig úgy ejteném, hogy ne láttatnék deákból csigázott homályossággal repedezettnek, hanem oly kedvesen folyna, mintha először magyar embertől, magyarul íratott volna.”

Pázmány Péter nem plagizál, hanem még másoktól, a latin liturgiából fordított szövegeket is kreatív módon alakítja, kibontja (néha terjengős lesz), a maga meglátásait, költői lendületét követve. Egy-egy szentírási verset vagy történetet kommentálva imává alakít: *Imádságos könyve* így saját egységes alkotása. Kempis Tamás *Krisztus követése* IV. könyve elején arról elmélkedik, „mily nagy tisztelettel kell Krisztust fogadni” a szentáldozásban. Az Úr szavai (Mt 11,28; Jn 6,52, 57, 64; Mt 26,26) idézése után szólal meg a tanítvány, akit felbátorítanak Jézus szavai: „Bátorít engem szavaid édessége, de terhel bűneim sokasága.”⁷⁰ Ezután így folytatja:

*„De ki vagyok én, Uram,
hogy hozzád merjek járulni?
Íme az egek egei be nem fogadnak,
s te azt mondod: Jöjjetek hozzám mindnyájan.
Mit jelent ez a nagykegyelmes leereszkedés
s az ily barátságos meghívás?...”⁷¹*

Pázmány imádságai általában bővebbek, néha terjengősek, mint ez az előbbi is. Példának idézem folytatását Pázmánynál, ahol néhány Kempis által használt bibliai kép, szófordulat (például „egék egei”) visszatér:

*„Hihetséges-e hogy az egeknek és földnek Ura
e kis házba jöjjön és it lakozzék,
kit az egek és az egeknek egei meg-nem fogadhatnak?
Te-előtted, Uram, az égi csillagok fényességi sem tiszták:
a Serafin angyalok szemei sem méltók,
hogy téged nézzenek.
Az egek fundamentomi, csak tekintetedre-is
megindulván reszketnek:
a föld megrendül, és a hegyek füstölögnek...”*

Ha az egész imát végigolvassuk és összevetjük Kempissel, látjuk: Pázmány nem másolja Kempist, csak az alap gondolatot, meg részben bibliai hasonlatokat (például Mózes és

---

⁷⁰ ÖM IV, 6.

⁷¹ ÖM IV, 10–12.

a frigszekevény) veszi át, de másként szövi az elmélkedő imát; újszövetségi bűnösök szavait adja az áldozásra készülő hívő ajkára, akik méltatlanságukat megvallották az Úr előtt (Keresztelő János, Péter apostol, Mária Magdolna, a vámos, a házasságtörő asszony). Erős hasonlata a (a bűnös lelke, szája bűzt árasztó nyitott *koporsó*) ebben az imában és egy másik imában is visszatér.⁷²

Az *Imádságos könyvből* még számos példát idézhetnék az *Úrvacsora előtti és utáni csodaszép (misztikus) imákból*, amelyeket Pázmány vagy latinból (mise liturgiája) fordított,⁷³ vagy maga szerkesztett egy-egy szentírási történet, jézusi mondás, zsoltárvers parafrázisaként, éspedig a könnyebb memorizálás kedvéért verses ritmusba szedve a szöveget. A jezsuita Pázmány közli például a Szent Ignácnak is kedves, ismert *Anima Christi*-imádság magyar fordítását (sajátja?), majd hosszú imában folytatja a hálaadó elmélkedést.⁷⁴

*Misztikus élményt tükröz az áldozás utáni V. imádság,*⁷⁵ amelynek ihletője a 42. zsoltár (Istenre szomjas a lelkem), és a keresztény misztika ismert toposza, a *szívsebzés* (nyíllal vagy tőrrel, dárdával átszúrt szív): Isten és a lélek szerelmének szimbóluma.

*„Sebesícsd-meg Uram én lelkemet
a te üdvösséges és gyönyörűséges szerelmed sebeivel.
Adgy az én szívemben tiszta és felgerjedt apostoli szeretetet,
hogy elájúlljon és ugyan elolvadgyon
az én lelkem a te szerelmed- és kívánságod-miat;
tégedet szomjúhozzon;
te-hozzád fohászkodgyék.*

*Adgyad, én Istenem, hogy az én lelkem
csak tégedet szomjúhozzon,
angyaloknak kenyerét, lelkünknek táplálását,
minden-napitermészet-feletti kenyeret,
melyben találttik minden gyönyörűségnek édessége.
Tégedet, Uram, kire kívánva néznek az angyalok,
éhen kívánnyon az én szívem:
és te szent testednek gyönyörűséges jó ízivel
tellesítsd-be az én lelkem kívánságát.
Téged szomjjúhozzalak, életnek kút-feje,
bölcességnek, tudománynak, örökkévaló fényességnek forrása,
minden jónk bőven-folyó ár-vize,
Isten házának ékessége.*

---

⁷² ÖM II, 201 és 211.

⁷³ Például ÖM II, 203, III. *Imádság*.

⁷⁴ ÖM II, 205–206.

⁷⁵ ÖM II, 211.

Téged kívánnyon az én lelkem, te-hozzád ohajcson;
téged keressen, és megtalállyon;
te-utánad fusson, és elérjen téged.
Te forogj szüntelen az én elmémben és szájamban:
csak te egyedül légy
az én reménségem és minden bátorságom,
az én gazdagságom és vigaságom,
az én örömem és gyönyörűségem,
az én békességem és táplálásom
az én oltamam és segítségem,
az én bölcsességem és örökségem,
az én kincsem és birodalmom:
kiben mind végig állhatatos erős gyökeret verve
megmaradgyon az én szívem és lelkem.
Amen."

Ismeretes, hogy a Pázmány által magyarra fordított *Imitatio Christi*, Kempis Tamás *Krisztus követése* című munkája a rendalapító Szent Ignácnak is kedves lelkiismereti könyve volt.

Miként a *Prédikációkban*, az *Imádságos könyvben* és a *Kempis-fordításban is*, az imádkozó Pázmány feltárja a saját lelkét, *lelkiségét*. Egész életművén át igehirdetésében, írásaiban és imaéletében a középkori *Amor Sanctus* zeng tovább.